

Videsparvens uppträädande i Upplands rapportområde

BILL DOUHAN

Under videsparvens korta historia, drygt 70 år, i den uppländska fågelfaunan, har arten hunnit med att etablera sig som häckfågel för att efter några år återgå till att endast vara en passerande flyttfågel som rastar tillfälligt i landskapet. Det första fyndet i landet gjordes i Norrbotten redan 1821 och det var också i detta landskap som den första häckningen konstaterades 1897. Att den första kända häckningen är från ett så pass sent datum behöver dock inte nödvändigtvis betyda att arten har invandrat i landet under detta århundrade. Videsparven har i och för sig ett karaktäristiskt utseende under häckningstid, men dess biotopval och levnadssätt gör den inte särskilt lätt att hitta. Den kan således ha invandrat tidigare och därmed också passerat genom Uppland redan då, utan att någon registrerat det. Hur det än är med detta kommer videsparvens hittillsvarande historia i Upplands rapportområde att presenteras nedan, men också när det är störst chans att få se den och var.

Hane videsparv, *Emberiza rustica*, från häckningsplats vid Skarvsjöbyn, Lycksele lappmark i juni 2013.

FOTO: PETTER HALDÉN

Videsparven har sin huvudsakliga häckningsförekomst öster om Sverige, i tajgan, genom Sibirien ända bort till östra Kina, men häckar även sparsamt till tämligen allmänt i sumpiga granskogar, med inslag av vide och björk, i Norrland. Arten har dock minskat påfallande mycket i landet sedan slutet av 1900-talet, med 5–6 % /år sedan 1998 (Svensk Fågel-taxering), samtidigt som sydgränsen för utbredningsområdet förskjutits mot norr. Trots nedgången har storleken på det häckande beståndet i Sverige år 2008 uppskattats till cirka 30–50 000 par (Ottosson m fl 2012). Enligt samma referens häckar videsparven som närmast i Gästrikland, men bara med en handfull par.

DET FÖRSTA KÄNDA fyndet av arten i landet är från Norrbotten 1821 (Sundevall 1856), men den första häckningen konstaterades i samma landskap först 1897 (Holmström m fl 1942). Av detta skall man dock inte dra slutsatsen att fyndet 1821 var ett undantag och att det var först mot slutet av detta århundrade som videsparven etablerade sig som häckfågel i Norrland. Den kan ha funnits här redan tidigare utan att ha blivit upptäckt i denna av fågelkunniga på den tiden så ringa befolkade del av landet. Eftersom arten övervintrar i Kina, berördes inte heller den södra delen av Sverige under flyttningen och det var först in på 1900-talet som videsparven började observeras i mer sydliga landskap. Även om invandringsförloppet är dåligt känt tycks det inte råda några tvivel om att videsparven under 1900-talet efterhand utvidgade sitt utbredningsområde åt söder i landet. I den första upplagan av Förteckning över Sveriges Fåglar (SOF 1949) anges: "Häcker tämligen allmänt-sparsamt, helst i sumpig barrskog, i Väster- och Norrbotten och i de lägre delarna av södra och norra Lappland. Har häckat även i Jämtland, Ångermanland, troligen i Dalarna". Därefter fortsatte arten att sprida sig söderut som häckfågel. Under 60- och 70-talen noterades de första häckningarna i till exempel Hälsingland och Gästrikland. Videsparven var av allt att döma då inne i ett expansionst skede i den södra delen av Norrland.

Trolig ungfågel videsparv, *Emberiza rustica*, Kungsängen, Uppsala 11 september 2015.

FOTO: TORBJÖRN SJÖLIN

Videsparvens historia i Uppland

Den första kända iakttagelsen av videsparv i Uppland var av allt att döma den hane som sågs och hördes sjunga vid Dannemorasjön så pass nyligen som den 2 maj 1943. Nästa fynd följde redan samma höst då en individ åter sågs vid denna sjö den 5 september. Under de närmast efterföljande åren finns bara ytterligare två observationer noterade, båda från kusten i norr, nämligen vardera en hane vid Fågelsundet den 11 september 1948 respektive på Källen i Björns skärgård den 14 september 1952. Det dröjde sedan ytterligare nästan 14 år innan nästa fynd registrerades och det var ett par som rastade på Kungsängen vid Uppsala den 14 maj 1966.

” Det är under den första halvan av september som oddsen är som störst att komma i kontakt med arten i Uppland. ”

Videsparv, *Emberiza rustica*, från Röder, Blidö 23 september 2017. FOTO: MAGNUS LILJEFORS

Uppgång

Med endast en handfull kända fynd i Uppland fram till och med 1966 blev den därpå följande utvecklingen uppseendeväckande på så vis att videsparven har observerats årligen i rapportområdet sedan 1968. Inledningsvis var antalet rapporterade individer få, men från och med 1977 har årligen ett tvåsiffrigt antal bokförts fram till och med 2010 (se Figur 1).

Toppen nåddes 1990, 83 individer, men redan 1978 noterades så många som 65.

DEN HASTIGA OCH kraftiga ökningen berodde inte bara på att arten inledningsvis snabbt ökade som häckande i södra Norrland, i vårt närområde, utan också på ett förändrat sätt att skåda samt ökad kunskap om videsparven och dess lockläten. Vid denna tid intensifierades sträckfågelstudierna längs kusten, främst vid Skatudden och Rönnskärs udde, vilket

gjorde att de videsparvar som under den tidiga hösten, i ökande antal, passerade dessa lokaler nu uppmärksammades. Eftersom arten övervintrar i Asien koncentreras de till kusten inför den fortsatta färden över Östersjön. Mot slutet av 1970-talet startade också ringmärkningen av blåhakar vid Norrtälje reningsverk. Den näst intill dagliga morgonfångsten på lokalen under bästa videsparvstid gjorde att många individer registrerades här som rastande eller översträckande.

Tabell 1. Lokaler i Upplands rapportområde med flest rapporterade individer av videsparv.

Norrtälje reningsverk	232	1978–2000
Björn	226	1976–2016
Örskär	137	1991–2015
Övre Föret	80	1977–2015
Skatudden	55	1972–2004
Rönnskärs udde	50	1973–2010
Ledskär	34	1969–2002
Långsandsörarna	33	1998–2014

ÄVEN OM VI som var aktiva på den tiden tror oss om att på ett bra sätt ha följt upp händelseförloppet, finns det ändå en del som talar för att vi inledningsvis underskattade omfattningen av antalet videsparvar som rörde sig i Uppland. Bara ett sådant faktum som att de två största flockarna som hittills har registrerats i rapportområdet, båda kan dateras till mitten/slutet av 1970-talet (28 ex. Grisslehamn den 14 september 1975 och minst 20 ex. vid Slamdamarna, Edebo den 4 september 1978), indikerar detta. Hade vi redan på den tiden skådat på det sätt som vi numera gör, hade vi säkerligen påträffat betydligt fler videsparvar än vad vi då gjorde. Faktum är att det under toppåren inte var några problem att hitta arten i Uppland om man bara besökte en lämplig lokal vid passande tid.

Häckningar

Den snabba ökningen av antalet observerade videsparvar från och med mitten av 1970-talet berodde i första hand på att arten ökade snabbt som häckfågel i vårt närområde. Detta i kombination med att sydgränsen för utbredningsområdet försköts åt söder gjorde att den första häckningen för landskapet hittades 1981 då två häckande par upptäcktes på Florarna. Även om antalet fynd hade ökat kraftigt åren innan, väckte dessa häckningar ändå förvåning. Det stora flertalet av alla iakttagelser var nämligen koncentrerade till hösten och vårfynd hade varit ytterst få.

ÅRET DÄRPÅ GJORDES flera vårfynd, bland annat två sjungande hanar på Tinäset i början av maj, men ingen säkerställd häckning konstaterades. I juni 1983 fanns revirhävdande hane på fem lokaler i Tinäsområdet, på tre av dem sågs även hona, och varnande fågel indikerade häckning i åtminstone ett av dessa revir. Likaså året därpå hittades sjungande hane på fem lokaler i Tinäsområdet och en varnande hona vid Altsjön talar starkt för åtminstone en häckning även detta år. Det enda som dock indikerade häckning 1985 var en sjungande hane i Florarna den 3 juni medan en likaledes sjungande hane på Tinäset den 9 juni 1986 var allt detta år. Därefter finns inga direkta indikationer på häckning rapporterade från landskapet. Videsparvens historia som häckfågel i Uppland var således kort.

Nedgång

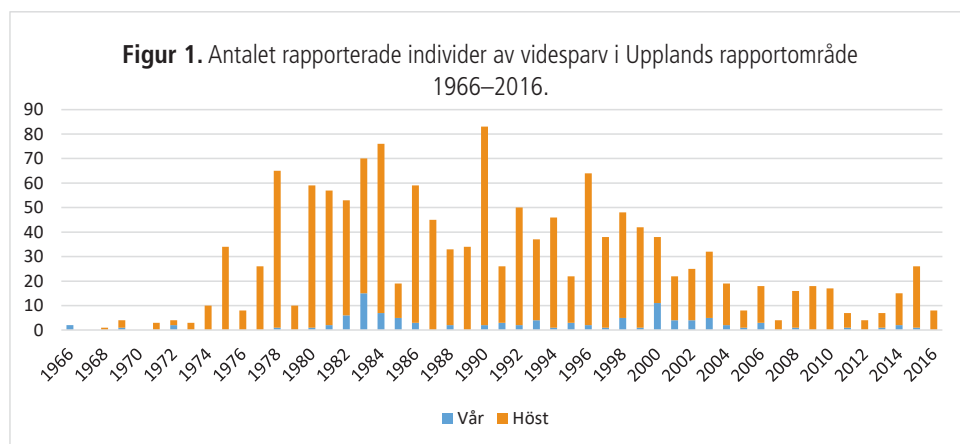
Ringmärkningen vid Norrtälje reningsverk minskade i omfång under 1990-talet och upphörde helt år 2000. I och med detta försvann också drivkraften att besöka lokalen och inga videsparvar har därefter rapporterats härifrån. Detta i sig bidrog starkt till att antalet fynd av arten minskade i rapportområdet, men huvudskälet till nedgången var att arten generellt hade börjat gå tillbaka. Ett minskat intresse för att besöka Skatudden och Rönnskärs udde medverkade också till att fynden reducerades. Färre besök på

dessa lokaler kompenserades dock delvis av att skådare nu, i betydligt högre utsträckning än tidigare, istället besökte platser som Björn, Örskär och Långsandsörarna. Här har genom åren många videsparvar observerats och det är här som det fortfarande finns chans att få se arten under förhösten. Samtidigt som fynden i rapportområdet med åren har minskat, har andelen av dem som setts vid den norra delen av Upplandskusten, i första hand på Björn och Örskär, således ökat rejält.

EFTER MILLENNIESKIFTET har antalet rapporterade videsparvar fortsatt att gå ned i Uppland, men efter 2005 har mängden individer planat ut på en låg nivå, dock med fortsatt stora variationer mellan åren (se Figur 1). Under 2005 bokfördes totalt 25 individer, men resterande år, från och med 2004, har antalet legat under 20. En skådning allt mer inriktad på ovanliga arter har dock bidragit till att, trots ett minskande bestånd, till en del hålla uppe antalet fynd av videsparv. Att arten blir allt mer ovanlig gör i sig att intresset för att se den ökar än mer.

Varför denna minskning?

Videsparven har minskat kraftigt i Finland, särskilt i den södra delen, sedan 1970-talet. Denna tillbakagång började således samtidigt som arten spred sig söderut i Sverige och där ökade i antal. Vad som låg bakom dessa från

varandra skiljaktiga händelseförlopp är inte känt och är för övrigt svårt att ens spekulera kring. De bakomliggande orsakerna till den efterföljande generella nedgången i såväl Sverige som Finland kan troligen sökas i övervintringsområdena (jämför den katastrofala minskningen av gyllensparv i Asien). Det kan dock inte uteslutas att utdikning av skogsmark kan ha bidragit.

När och var skall vi i dagsläget söka för att finna videsparven i Uppland?

Att få se en videsparv i Uppland under vårflyttningen har alltid varit svårt. Fynden under denna årstid var mycket få även under de få år då arten häckade i rapportområdet. Även om man skulle göra allt för att försöka få den med på vårlistan under ett år, är chansen att verkligen lyckas närmast försumbar. Störst chans, relativt sett, är troligen att leta efter den på en ö längs kusten, till exempel Örskär, i början av maj.

FÖRHÖSTEN ÄR ANNARS den årstid som vi fortfarande har en hygglig chans att finna arten. De första videsparvarna brukar anlända efter mitten av augusti (se Figur 2), men det är under den första halvan av september som oddsen är som störst att komma i kontakt med arten. Flyttningen kulminerar då, men pågår i avtagande styrka fram mot månadsskiftet.

Från oktober finns endast dryga tiotalet fynd rapporterade genom åren, sist ut i denna månad var 1 ex. vid Uppsala reningsverk den 10 oktober 1984. Det finns dock en än senare iakttagelse registrerad, nämligen 1 ex. vid en fågelmatning vid Vreta gård, Bred den 6 november 2006.

UNDER 1980-TALET var det ingen stor utmaning att finna videsparv i Uppland under den första halvan av september. Chansen att få se, eller höra, en eller flera sträcka över var hyfsat stor om man vistades en dag på en sträcklokal vid kusten. En annan möjlighet var att leta efter rastande fåglar i ett sumpigt buskområde, helst nära kusten. Numera är det inte lika lätt att få se en videsparv i rapportområdet. Vill man se en skall man dock fortfarande söka den vid kusten, helst på öar som Björn eller Örskär. Man skall dock vara medveten om att den inte är lätt att finna. Den är diskret till sitt levnadssätt och allt annat än högljudd.

Referenser

Holmström, C. T. m fl. 1942. *Våra Fåglar i Norden*. Stockholm.

Ottosson, U. m fl. 2012. *Fåglarna i Sverige – antal och förekomst*. SOF. Stockholm.

Sundevall, C. J. 1856. *Svenska Foglarna*. Stockholm.

